

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

КРУПНОВА Любов Василівна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і правосуддя, Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1789-0647>

КРУПНОВА Анастасія Олександрівна - адвокат Адвокатського об'єднання «Крупнова і партнери»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7819-9813>

ГОРКАВА Вікторія Юріївна - суддя Печерського районного суду міста Києва, доктор філософії за спеціальністю «Право»

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.11>

У статті проаналізовано основні аспекти державного контролю за діяльністю засобів масової інформації в контексті захисту національних інтересів України. Розглянуто сучасні виклики, пов'язані з інформаційною безпекою, протидією дезінформації, забезпеченням свободи слова та підтримкою демократичних принципів.

Вказується на те, що з метою забезпечення балансу між свободою слова та національною безпекою держави необхідно: по-перше, визначити чіткі правові рамки, що дозволяють обмежувати свободу слова лише в разі загрози національним інтересам, забезпечуючи, щоб обмеження не ставали надмірними та не порушували основних прав громадян; по-друге, здійснювати прозорий контроль за діяльністю засобів масової інформації, враховуючи необхідність захисту державної таємниці, інформаційного простору від ворожої пропаганди, зберігаючи при цьому відкритість та доступ до об'єктивної інформації; по-третє, посилити відповідальність за поширення дезінформації, особливо в часи криз та воєнного стану, при цьому не допускати зловживання цими обмеженнями в політичних цілях.

Зроблено висновок, що ефективний державний контроль у цій сфері є ключовим інструментом у протидії загрозам національній

безпеці, гарантуючи водночас дотримання прав людини та свободи слова. Однак його реалізація потребує дотримання балансу між необхідністю захисту національних інтересів та повагою до демократичних принципів і прав людини. Удосконалення правового регулювання, застосування новітніх технологій та забезпечення прозорості контролю сприятиме ефективному функціонуванню системи інформаційної безпеки в Україні.

Ключові слова: державний контроль, засоби масової інформації, національні інтереси, інформаційна безпека, дезінформація, свобода слова, медіа-регулювання, інформаційні загрози, нормативно-правова база, моніторинг медіа, журналісти.

Постановка проблеми

В умовах сучасних глобальних викликів і загроз, особливо в контексті гібридної війни та інформаційної агресії, забезпечення національної безпеки України набуває особливо значення. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ), як один із ключових інструментів впливу на суспільну думку, формування світогляду громадян та поширення інформації, відіграють подвійну роль: з одного боку, вони сприяють демократичним процесам і свободі слова, а з іншого – можуть викорис-

товуватися як засіб маніпуляції, поширення дезінформації та підризу національної безпеки.

У період воєнного стану функціонування медіа набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки. Інформаційний простір стає ареною, де розвиваються маніпуляції та дезінформація. Війна не лише тестує стійкість національної безпеки, але й ставить під сумнів засади свободи слова та доступу до об'єктивної інформації [1, с. 312].

У цьому контексті державний контроль за діяльністю ЗМІ стає важливим інструментом захисту національних інтересів України, але водночас викликає дискусії щодо дотримання прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика державного контролю за діяльністю ЗМІ у сфері захисту національних інтересів активно обговорюється у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, низка українських та міжнародних дослідників, а саме: Бігун В., Горун О., Васильківська О.Є., Заводовська О., Литвин Н., Новицький А., Новицька Н., Стефанишин О., Ярош А. та ін. акцентують увагу на необхідності забезпечення інформаційної безпеки в умовах гібридних загроз та на проблемах, пов'язаних із регулюванням онлайн-медіа, особливо в контексті соціальних мереж. Таким чином, аналіз сучасних досліджень свідчить про актуальність проблематики державного контролю за діяльністю ЗМІ та необхідність комплексного підходу до вирішення пов'язаних із цим викликів.

Метою статті є аналіз механізмів державного контролю за діяльністю ЗМІ в Україні в контексті захисту національних інтересів, зокрема в умовах сучасних гібридних загроз. Особлива увага приділяється правовим аспектам регулювання медіа, забезпеченню балансу між свободою слова та національною безпекою, а також на визначенні ключових проблем і викликів, пов'язаних із державним контролем у медіасфері, та пропозиціям щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Державний контроль за діяльністю ЗМІ регулюється комплексом нормативно-правових актів, які визначають як загальні принципи свободи слова, так і механізми її обмеження в інтересах національної безпеки. Основними законодавчими актами є: Конституція України [2], яка гарантує свободу слова (стаття 34) та визначає можливість її обмеження з метою національної безпеки; Закон України «Про інформацію» [3], що встановлює правові засади діяльності ЗМІ; Закон України «Про національну безпеку України» [4], який визначає інформаційну безпеку як складову національної безпеки; Закон України «Про медіа» [5], що регулює діяльність ЗМІ в Україні та визначає правові основи функціонування медіа, встановлює принципи свободи слова та редакційної незалежності, а також закріплює механізми захисту інформаційного простору держави. Також важливу роль відіграють підзаконні акти, які деталізують порядок ліцензування, моніторингу та накладення санкцій на ЗМІ у разі порушення законодавства.

Інституційний механізм державного контролю за діяльністю ЗМІ в Україні охоплює низку органів державної влади, кожен із яких виконує визначені функції у сфері регулювання та захисту інформаційного простору. Його метою є забезпечення національних інтересів, недопущення інформаційних загроз, а також підтримка балансу між свободою слова та інформаційною безпекою.

Так, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада) є центральним органом у системі державного регулювання медіа. Основними функціями Нацради є:

- ліцензування суб'єктів телерадіомовлення, яке передбачає дотримання стандартів інформаційної безпеки;
- моніторинг контенту для виявлення порушень, таких як поширення мови ворожнечі, дезінформації або пропаганди;
- накладення санкцій, зокрема штрафів або тимчасового припинення мовлення в разі порушення законодавства.

У контексті воєнного стану Нацрада відіграє критичну роль у запобіганні поширен-

ню шкідливого контенту, спрямованого на підрив національної безпеки.

Наступним державним органом, який здійснює оперативний контроль за інформаційним простором, є Служба безпеки України (далі – СБУ), метою якої у цій сфері є:

- виявлення та нейтралізація загроз національній безпеці, таких як поширення антидержавної пропаганди або заклики до насильства;
- протидія діяльності медіа, які співпрацюють із ворожими пропагандистськими структурами;
- прийняття участі в розслідуванні кіберзлочинів, що впливають на функціонування інформаційної інфраструктури.

У свою чергу, Міністерство культури та інформаційної політики України відповідає за формування та реалізацію державної інформаційної політики, зокрема:

- розробку стратегій протидії дезінформації та інформаційним атакам;
- підтримку національних ЗМІ через фінансування суспільного мовлення та незалежних медіапроектів;
- проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення медіаграмотності громадян та зміцнення національної ідентичності.

Не менш значимою є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка виконує технічну роль у захисті інформаційного простору, включаючи:

- захист критичної інформаційної інфраструктури від кібератак;
- забезпечення безпеки телекомунікаційних мереж, які використовуються для трансляції медіа;
- впровадження стандартів інформаційної безпеки в інформаційно-комунікаційній сфері.

Здійснення державного нагляду та забезпечення судового контролю в разі порушення законодавства у сфері діяльності ЗМІ покладено на органи прокуратури та суди. Наприклад: розгляд справ щодо поширення недостовірної інформації або мови ворожнечі; забезпечення правового реагування на звернення громадян чи організацій щодо неправомірних дій медіа; рішення про блокування доступу до ресурсів, які порушують законодавство тощо.

Окрім державних інституцій, важливу роль відіграють громадські організації, які займаються моніторингом дотримання стандартів журналістської етики, прозорості діяльності ЗМІ та викриттям фейків. Їх співпраця з державними органами дозволяє посилити механізми контролю та запобігання інформаційним загрозам.

Варто погодитися із думкою інших науковців, що у деяких випадках ЗМІ можуть стати інструментом поширення дезінформації. Зокрема: ЗМІ, намагаючись швидко інформувати громадськість, можуть публікувати неперевірену чи недостовірну інформацію; напруженість сучасної інформаційної атмосфери може спонукати ЗМІ до торгівлі «гарячими» новинами без достатньої перевірки фактів; ЗМІ можуть використовувати певні кадри, слова чи заголовки для акцентування уваги на певних аспектах подій, сприяючи формуванню стереотипів та біасів (систематичне відхилення у сприйнятті, інтерпретації чи обробці інформації, яка може призводити до ненадійних або необ'єктивних висновків); використання емоційно навантажених матеріалів може підкреслити певний погляд, забуваючи про об'єктивність; ЗМІ можуть стати поширювачами фейкових новин, які мають за мету введення громадськості в оману чи сприяння певній агенді (приховання намірів чи планів певної організації чи групи людей); відсутність перевірки джерел та швидкість публікацій можуть призводити до широкого поширення дезінформації; ЗМІ можуть використовувати сенсаційні заголовки для звернення уваги аудиторії, навіть якщо сам матеріал не відповідає заголовку; це може призводити до сприйняття необ'єктивної інформації та спотворення реальних подій; ЗМІ, які належать чи пов'язані з певними політичними чи корпоративними інтересами, можуть пропагувати інформацію, спрямовану на відповідні цілі, і використовувати ЗМІ як інструмент впливу; ЗМІ використовують соціальні мережі для поширення інформації, і це може призводити до широкого розповсюдження дезінформації через велику кількість користувачів [6, с. 209].

Крім того, згідно зі Стратегією інформаційної безпеки, затвердженою Указом Пре-

зидента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 [7], на сьогодні деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України дуже потужно застосовуються державою-агресором з метою підриву стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Разом з тим, ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, не забезпечено функціонування розвиненої національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України. Крім того, неформованою є система стратегічних комунікацій. Зазначимо, що органами державної влади України здійснено низку організаційних та практичних заходів зі зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не створено дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері. Зазначене послаблює можливості до розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності Кабінету Міністрів України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин, суб'єктів формування і реалізації державної політики щодо ефективного захисту національного інформаційного простору, утвердження позитивного іміджу України, реалізації цілей захисту національної безпеки України в інформаційній сфері.

Отже, інституційний механізм державного контролю за діяльністю ЗМІ в Україні є багатогранним та передбачає тісну взаємодію між різними органами влади, а також із громадським сектором. Він забезпечує не лише оперативне реагування на загрози, але й створює основу для розвитку сталого та безпечного інформаційного простору. Основними інструментами державного контролю у цій сфері є:

- моніторинг контенту, який полягає в регулярному відстеженні медіа-матеріалів на предмет порушення законодавства;

- ліцензування, що забезпечує прозорість процедур видачі дозволів на діяльність у сфері телерадіомовлення;

- санкції, які застосовуються при порушенні норм законодавства ЗМІ;

- просвітницькі кампанії, які передбачають формування культури відповідально-го споживання інформації серед громадян.

Важливим елементом у системі державного регулювання інформаційного простору є забезпечення балансу між свободою слова та національною безпекою, що потребує виваженого підходу з боку держави. З одного боку, свобода слова є фундаментальною цінністю демократичного суспільства, що закріплена у статті 34 Конституції України [2] та міжнародних правових актах, таких як Європейська конвенція з прав людини [7]. З іншого боку, держава зобов'язана забезпечувати національну безпеку, захищати громадян від дезінформації, пропаганди, мови ворожнечі та інших загроз, які можуть підривати стабільність суспільства.

У контексті сучасних викликів, таких як гібридна війна та інформаційна агресія, Україна змушена вживати заходів для регулювання інформаційного простору. Закон України «Про медіа» та інші нормативно-правові акти встановлюють механізми контролю за діяльністю ЗМІ, водночас дотримуючись принципів пропорційності та необхідності.

У свою чергу, з метою забезпечення балансу між свободою слова та національною безпекою держави необхідно: по-перше, визначити чіткі правові рамки, що дозволяють обмежувати свободу слова лише в разі загрози національним інтересам, забезпечуючи, щоб обмеження не ставали надмірними та не порушували основних прав громадян; по-друге, здійснювати прозорий контроль за діяльністю засобів масової інформації, враховуючи необхідність захисту державної таємниці, інформаційного простору від ворожої пропаганди, зберігаючи при цьому відкритість та доступ до об'єктивної інформації; по-третє, посилити відповідальність за поширення дезінформації, особливо в часи криз та воєнного стану, при цьому не допускати зловживання цими обмеженнями в політичних цілях.

Крім того, важливо забезпечити належний баланс між правами журналістів на свободу висловлювань та державними інтересами в контексті захисту інформаційної безпеки. Так, регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності не відповідає сучасним викликам та загрозам. Це перешкоджає розвитку українського медіаринку, ускладнює ведення бізнесу в цій сфері, зберігає залежність засобів масової інформації від їх власників, не забезпечує додержання професійних стандартів діяльності журналістів. Актуальною проблемою є непоодинокі випадки втручання в професійну організаційно-творчу діяльність засобів масової інформації та в індивідуальну професійну творчу діяльність журналістів, інші посягання на свободу інформаційної діяльності, зокрема перешкоджання їх професійній діяльності, погрози, насильство щодо них, посягання на їх життя та власність. Зазначене позбавляє журналістів можливості належним чином інформувати суспільство про суспільно важливі події та явища [8]. Інформаційна політика повинна включати механізми швидкого реагування на зовнішні загрози, проте без шкоди для загальнополітичної стабільності та розвитку демократичного суспільства.

Таким чином, забезпечення балансу між свободою слова та національною безпекою полягає в утвердженні ефективного, прозорого та правового механізму контролю за інформаційним простором. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з інформаційними загрозами, не порушуючи базових демократичних цінностей.

Попри існуючі механізми, Україна стикається з низкою викликів у сфері державного контролю за діяльністю ЗМІ в контексті захисту національних інтересів. Виклики виникають через необхідність балансувати між забезпеченням свободи слова і запобіганням дезінформації, яка може загрожувати національній безпеці. Одним із головних викликів є контроль за інформаційними потоками, що можуть бути використані для маніпуляцій або пропаганди, зокрема в умовах інформаційних війн і гібридних загроз. При цьому важливо враховувати, що надмірне втручання держави в діяльність ЗМІ

може призвести до обмеження свободи медіа та порушення прав громадян на доступ до об'єктивної інформації. Іншим викликом є визначення чітких і прозорих критеріїв для ідентифікації шкоди національним інтересам, що може бути заподіяно медіа-контентом. Також складним є забезпечення ефективного контролю за іноземними медіаресурсами, що можуть працювати на території країни і поширювати інформацію, яка не відповідає національним стандартам або суперечить державним інтересам. Важливим є також питання запобігання цензурі та підтримки плюралізму думок, що ускладнює процес знаходження оптимального балансу між національними інтересами і правами громадян. Зважаючи на ці виклики, державний контроль за діяльністю ЗМІ вимагає вдосконалення законодавчої бази, розробки нових підходів до моніторингу медіа та взаємодії з медіаплатформами, щоб забезпечити не тільки захист національних інтересів, але й дотримання прав людини та принципів демократії.

Основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість та взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання стратегічних цілей та завдань, які визначені Стратегією інформаційної безпеки, та безпосередньо впливають на державний контроль за діяльністю засобів масової інформації у сфері захисту національних інтересів України. В аспекті нашого дослідження такими стратегічними цілями є: протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини; підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства. Українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно. За таких умов українське су-

пільство зможе більш ефективно протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері; забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту; інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною. Одним з основних напрямів внутрішньополітичної діяльності держави є захист прав, свобод і законних інтересів своїх громадян на тимчасово окупованих територіях, реалізація ініціатив щодо реінтеграції цих територій, а також захист прав і свобод корінних народів України; створення ефективною системи стратегічних комунікацій. Основною метою створення та розвитку системи стратегічних комунікацій є гарантування ефективної інформаційної взаємодії та діалогу між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством з питань, що стосуються кризових ситуацій, а також утвердження позитивного іміджу України, інформаційне сприяння просуванню інтересів держави у світі. Ефективна побудова своєї міжнародної інформаційної діяльності дасть змогу Україні здійснювати проактивні інформаційні заходи, інформувати світову спільноту про події в Україні та на її тимчасово окупованих територіях, прогрес у реформах та позитивні внутрішні зміни в державі попри наявну збройну агресію проти України, про ключові рішення органів державної влади щодо стратегічних питань розвитку держави, що сприятиме кращому розумінню міжнародними партнерами внутрішньої і зовнішньої політики держави, забезпечить міжнародну підтримку та покращить імідж України як надійного і передбачуваного партнера [8].

Разом з тим, для забезпечення захисту національної безпеки та збереження основних прав і свобод громадян, таких як свобода слова та доступ до інформації, науковці пропонують впровадження різноманітних заходів, таких як:

- розроблення, прийняття та удосконалення законодавства, яке гарантує свободу слова та доступ до об'єктивної інформації, а також визначає межі державного втручання в діяльність медіа. Ці закони повинні бути спрямовані на захист прав і свобод громадян, а також на підтримку роботи незалежних журналістів та медіа;

- забезпечення незалежності медіа від владних втручань та заборона будь-яких форм цензури, що може бути досягнуто шляхом створення механізмів захисту журналістів від переслідування та тисків з боку влади;

- органи державної влади повинні забезпечити прозорість управління та роботи медіаорганів, щоб уникнути зловживань та корупції. Такі заходи можуть включати публічну звітність та розкриття інформації про власні дії та рішення;

- підвищення рівня медіаосвіти серед населення, щоб громадяни могли критично оцінювати інформацію, яку вони споживають, та розрізняти між правдивими новинами та фейковою інформацією;

- міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки для обміну досвідом та найкращими практиками щодо захисту свободи слова та боротьби з дезінформацією [1, с. 314].

Висновки

На підставі вказаного вище варто зробити висновок, що державний контроль за діяльністю ЗМІ у сфері захисту національних інтересів України є важливим інструментом забезпечення інформаційної безпеки та протидії сучасним загрозам. Однак його реалізація потребує дотримання балансу між необхідністю захисту національних інтересів та повагою до демократичних принципів і прав людини. Удосконалення правового регулювання, застосування новітніх технологій та забезпечення прозорості контролю сприятиме ефективному функціонуванню системи інформаційної безпеки в Україні.

Література

1. Литвин Н.А., Кузава В. Державний контроль за діяльністю медіа під час воєнного стану: проблеми та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 5. С. 312-314. URL: http://lsej.org.ua/5_2024/78.pdf (дата звернення: 17.01.2025)
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. № 48. Ст. 650
4. Про національну безпеку України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 31. Ст. 241
5. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023. №№ 47-50. Ст. 120
6. Литвин Н.А., Ярош А.О. Вплив дезінформації на національну безпеку України в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 208-210. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/51.pdf (дата звернення: 17.01.2025)
7. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.01.2025)
8. Стратегія інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 20.01.2025)
8. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.01.2025)

SUMMARY

The article analyzes the main aspects of state control over the activities of the mass media in the context of protecting the national interests of Ukraine. It considers modern challenges related to information security, countering disinformation, ensuring freedom of speech and supporting democratic principles.

It is indicated that in order to ensure a balance between freedom of speech and national security of the state, it is necessary: first, to define a clear legal framework that allows restricting freedom of speech only in the event of a threat to national interests, ensuring that restrictions do not become excessive and do not violate the fundamental rights of citizens; second, to exercise transparent control over the activities of the mass media, taking into account the need to protect state secrets and the information space from hostile propaganda, while maintaining openness and access to objective information; third, to strengthen responsibility for the spread of disinformation, especially in times of crisis and martial law, while preventing the abuse of these restrictions for political purposes.

It is concluded that effective state control in this area is a key tool in countering threats to national security, while ensuring respect for human rights and freedom of speech. However, its implementation requires maintaining a balance between the need to protect national interests and respect for democratic principles and human rights. Improving legal regulation, applying the latest technologies and ensuring transparency of control will contribute to the effective functioning of the information security system in Ukraine.

Keywords: state control, mass media, national interests, information security, disinformation, freedom of speech, media regulation, information threats, regulatory framework, media monitoring, journalists.